

Kentaur-irodalom¹

Az Új Symposion anyanyelvi idegenségéről

„Bogatstvo, sloboda i zrelost jedne kulture ispoljavaju se upravo u pluralizmu, kao što se bogatstvo jedne romaneskne kulture ispoljava u pluralizmu romanesknih stvarnosti i postupaka. Sve dok se taj pluralizam u kritici i u literaturi ne postigne, sve dok se jedan pogled na svet i umetnost bude proglašavao (svejedno da li od kritike ili od administracije) kanonskim, dakle jedinovažecim i jednosmislenim, sve dotle se jedna kultura neće moći domoći svoje elementarne slobode.”²

(Danilo Kiš: *Za pluralizam*, 1972)

„Töprengsz az ösvényeden, rejtegeted kentaurságodat [...]”

(Végel László: *Kisebbségi elégia*, 1981)

Homogén, a mohó gén

A XX. század második felétől kezdve annak ellenére, hogy nem tűntek el, átértékelődtek az „egységes”, „esszenciális”, „eredeti”, „lényeg”, „központ”, „hagyomány” stb. fogalmak addig bejáratódott értelmezései. Viszonylagossá váltak a modernség szilárdnak hitt alapjai, a klasszikus tipológiai szempontok gyanússá lettek a kultúra- és irodalomelméletekben. Ezekből kiindulva nemcsak hogy nem beszélhetünk egységes irodalomról, az is kérdéses, fenntartható-e még az a szempont, amely egységes, illetve önazonos nemzeti irodalmakról, identitásképletekről beszél. Vagyis az egységes magyar irodalom feltételezése a modernségre jellemző utópisztikus sóvárgástól terhes.

¹ Az Erdélyi Magyar Írók Ligája által szervezett *Egységes magyar irodalom. Realitás vagy utópia?* című konferencián (Kolozsvár, 2006. április 8–9.) elhangzott előadás bővített változata.

² „Egy kultúra gazdagsága, szabadsága és érettsége éppen a pluralizmusban fejeződik ki, ahogyan egy regényes kultúra gazdagsága a regényes valóságok és eljárások pluralizmusában. Amíg ez a pluralizmus a kritikában és az irodalomban nem valósul meg, amíg egyetlenegy világnézetet és művészetet hirdetnek ki (mindegy, hogy a kritika vagy az adminisztráció részéről) kanonikusnak, tehát egyedül érvényesnek és egyértelműnek, addig egy kultúra nem ragadhatja meg a saját elementáris szabadságát.” (Ahol nincs feltüntetve a fordító neve, ott a tolmácsolás O. R. munkája.)

Helyesebb volna talán magyar nyelven írott irodalomról beszélni, amelyet Magyarországon, a Felvidéken, Erdélyben, a Vajdaságban, és ha egy napon a magyar *embör* kiköt a Marson, akkor ott is (majd) írnak.

A két nézőpont között az egyik alapvető különbség, hogy az egységes nemzeti irodalom homogén kánont és esztétikai ízlést, értéket ír elő, amely az általa kijelölt középpont hierarchiájában fogalmazódik meg, addig a heterogén irodalom- és identitásfelfogás felhagy az egyetlen középpont elméletével, és a többközpontúságot helyezi előtérbe. Ezekből következik az is, hogy miként nem beszélhetünk egységes magyar irodalomról, úgy nem beszélhetünk egységes magyar nyelvhasználatról sem, különben a Felvidéken, Erdélyben, a Vajdaságban és a különféle magyarországi tájszólásokban beszélt nyelvet a magyartól idegennek, lenyesendő vadhajtásoknak kéne tekintenünk. Hasonlóképpen, ami nem fér be az egységes kánon értékrendjébe, azt egyértelműen rossznak, értéktelennek kéne minősítenünk. Ezen felbuzdulva nemcsak a regionalitás, a *couleur locale* vagy a multikulturális tapasztalat jegyeit mutató magyar nyelven írott műveket, hanem minden olyan művet, amely nem egy egységes nyelvi, nemzeti és irodalmi kánon alapján szerveződik, egyetlenegy klikkeléssel törölni kéne az emlékezetből. „Igen, mindet.” Ezek után a lomtárban kéne kurkászni pl. a posztkoloniális angol nyelven írott Salman Rushdie művei után, de ugyanígy járna James Joyce *Finnegan's wake*je stb. Pontosabban ezek csak az egységes nyelvekre történő fordításokban maradhatnának fenn. Az eredetieket le kéne tagadni, vagy miként Truffaut *Fahrenheit 451* című filmjében, arra kényszerülnénk, hogy titokban, fejből tároljuk őket.

A párhuzamos világok irodalma

Az egykori Jugoszláviában, pontosabban a Vajdaságban írott magyar nyelvű irodalom szintén nem egységes, hanem heterogén arcot mutat. Más szemléletű volt a XX. század első felében működő – először mellékletként, később önálló folyóiratként – *Vajdasági Írás* (1928–1929), és más volt a 30-as éveiben indult *Kalangya* (1932–1944). Ugyanez a különbség érvényesül a második világháború utáni *Híd* (1945–) és az *Iffúság* nevű hetilapban megjelenő *Symposion-melléklet* (1961–1963), valamint az ebből kinövő *Új Symposion* (1965–1992) között. De ezen belül az említett folyóiratok önmagukon belül is különböztek attól függően, hogy melyik szerkesztőség vezette éppen. És ezt a differenciálódási folyamatot tovább fokozhatjuk, amennyiben figyelembe vesszük az egyes szerzők saját életműveiken belüli mozgásokat.

A vajdasági magyar nyelvű irodalomban alapvetően két tendencia figyelhető meg. Az egyik az, amely a nemzeti kisebbségi sorsot missziószerűen éli meg, s nem az esztétikai mércét, hanem a nemzeti konzerválást tartja szem előtt, vagy ahogyan Németh Zoltán fogalmaz a konzervatív szlovákiai ma-

gyar irodalom esetében: „Harmadrangú, sehol sem ismert szerzők és művek vég nélküli lajstromozásából egyetlen tény derülhet ki: ennek az irodalomnak a számára nem az érték a fontos, hanem a jelenlét.”³ A másik tendencia viszont az, amely folyton megkísérel kitérni a regionális lét- és irodalomtudatból, a kisebbségi fogalmat áttételesen kezeli, tágabb környezetre vágyik, nem elégszik meg a „templomtorony perspektívával”: „A peremhelyzetű létezés, a kisebbségi sorsértelmezést az eredendően hamis regionalizmus-felfogás és a főoglalkozású mártíromság szélsőségeivel ütköztették.”⁴ Ezt a progresszív felfogást a Vajdaságban az újvidéki Magyar Tanszék első tanáraihoz és alapítóihoz, Sinkó Ervinhez és B. Szabó Györgyhez, valamint az ő közvetett vagy közvetlen hatásuk alatt születő Symposion-generációkhoz köthetjük, illetve az utánuk következő Symposion-inspirálta író-generációkhoz és orgánumokhoz.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a két kategória között gyakran sok átfedés, átjárás mutatható ki, hiszen pl. Koncz István, Tolnai Ottó, Domonkos István vagy Végel László művei nem pusztán a kisebbségi sors tematizálását, hanem elsősorban az elhasználódott formakultúrát, a berozsdásodott irodalmi eszközöket és az önbizalomhiányban küszködő kisebbségi öntudatot értékelték át. Podolszki József azt írja az *Új Symposion* és a vajdasági (jugoszláviai) magyar irodalom viszonyáról, hogy: „A jugoszláviai magyar irodalom esztétikai nagykorúságát kéri számon kezdtől fogva a Symposion; műveket, melyek nem csak azért lesznek érdekesek és értékesek, mert a Vajdaságban születtek.”⁵ Tolnai egyik interjújában így nyilatkozik erről: „A kisebbségi író szerepét sose vállaltam [...] Egy pillanatra úgy éreztem, hogy a mi irodalmunk megengedheti magának a modernség luxusát is. Hiszen a művészet felfogható tiszta művészetként is. Tehát úgy éreztem, hogy azt a kisebbséget, ami teljességre törekszik, teljes szabadságra, azt nem lehet, csak egy kicsi, zsugorított kisebbségi programra kényszeríteni, mert az már nem teljes élet, nem teljes szabadság.”⁶ Tolnai irányultsága teljességgel más, mint pl. a második világháború előtti, vajdasági műveletlen közönnyel, a „fénytelen sárral” szembesülő és küszködő Szenteleky Kornélé, aki a következőképpen vélekedett: „Nekünk, íróknak vállalni kell a bánáti, bácskai jelzőt, s ez nemcsak azt jelenti, hogy a vajdasági közönségnek írjunk, hanem, hogy földünkéről s annak problémájáról írjunk, hogy úgy foglalkozzunk népünk-

³ Németh Zoltán: *Szlovákiai magyar irodalom: létezik-e vagy sem?* In: N. Z.: *A bevégezhetetlen feladat*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2005, 13.

⁴ Virág Zoltán: *A margó vándorai. Az Új Symposionról*. Híd, 2005/6., 55.

⁵ Podolszki József: *Vidékiesség, jugoszlávosság, európaiság – harc az autonóm irodalomért*. Új Symposion, 1975/117–118., 8.

⁶ Idézi: Csorba Béla–Vékás János: *A kultúrtanti visszavág (A Symposion-mozgalom krónikája, 1954–1993)*, szerzői magánkiadás, 1994, 161.

kel, ahogy azt erdélyi és szlovenszkói társaink teszik.”⁷, vagy másutt: „Éppen ezért az igazi vajdasági irodalom csak most vajúdik, eddig csak irodalom volt Vajdaságban.”⁸ Viszont a két szempont összehasonlításakor nem szabad elfelejtenünk, hogy egy világháború választja szét őket. S ugyanúgy tévesen járnánk el és túl könnyen ítélnénk, ha empátia nélkül forgatnánk ki a Trianon utáni időhöz közelebb álló Szenteleky szűknek bizonyuló kategóriáit. Ezek a megjegyzések ugyan nem esztétikai természetűek, ám az irodalom diskurzív tere – Roland Barthes *Leckéje* nyomán – nem pusztán esztétikai elemzésből áll, hanem minden olyan egyszerre ható, egymás fölé nem rendelhető megnyilatkozásból, amely mozgásba hozza az irodalom fogalmát. E szempontból Németh elképzelése zártabb, az irodalomkutatást pusztán esztétikai elemzésre és kritikai értékvonásra korlátozza, megfosztja a kisebbségi problematika vonatkozásaitól, illetve ezt szigorúan az identitás kérdéséhez sorolja: „Az esztétikának nincs szüksége a szlovákiai magyar irodalomra. [...] Az identitásnak talán igen.”⁹ Vincent B. Leitch viszont az esztétika kapcsán a következőt állítja: „Az esztétika nincs elvágva az etikától, illetve a politikától. Ekképpen az irodalomtudomány feladata nem pusztán az esztétika alapos vizsgálata a kifinomultság és az érték meghatározása által, hanem olyan kulturális elemzés, amelyet a szociális megértés és emberi emancipáció érdekel.”¹⁰ Az esztétika privilegizációja tehát annak esszencializálásához vezet, és kizárja az irodalom több szempontú, interdiszciplináris kutatását.

Ugyanígy azt is érdemes szem előtt tartani, hogy a Szentelekyék generációjának először létre kellett hoznia a vajdasági irodalmi situációt, úgy kellett szerveznie az irodalom működését, hogy egyáltalán legyen miről beszélni, vitázni, legyen mit később tagadni, átértékelni. A ma konzervatívnak tűnő szemlélet nélkül talán nem születik meg a Symposium radikalizmusa sem. Ezt támasztja alá az is, hogy a symposionisták milyen gyakran utalnak vagy idézik az általuk elmaradottnak ítélt, nemzeti színekbe öltöztetett, „slágeros” irodalmi munkákat. Tagadással tartották érvényben a megtagadott irodalmat.¹¹ Ez a viszony később, főleg a kilencvenes évektől megváltozik, már nem tagadáson, inkább egy intertextuális viszonyon és továbbgondolá-

⁷ Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek – új kötelességek*. In: Sz. K.: *Új lehetőségek – új kötelességek*. Forum, Újvidék, 2000, 162.

⁸ Szenteleky Kornél: *A vajdasági magyar kultúra és irodalom élete*. In: Szenteleky: i. m. 150.

⁹ Németh: i. m. 5.

¹⁰ „Aesthetics is not severed from ethics or politics. Thus, the task of literary study is not simply aesthetic scrutiny in the pursuit of appreciation and refinement but cultural analysis in the interest of social understanding and human emancipation.” In: Vincent B. Leitch: *Cultural criticism, literary theory, poststructuralism*, Columbia University Press, New York, 1992, 13.

¹¹ Vö. Podolszki: i. m. 20.

son alapul (lásd pl. Tolnai Ottó *Wilhelm-dalok*, *Balkáni babér* című versesköteteit, *Költő dísznózsírból* című rádióinterjú-regényét és Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* munkacímű, készülőben lévő kötetének darabjait).

A Symposium-beszédmodot ugyanakkor egy másik viszonyulás is meghatározta. A vajdasági magyar és a magyarországi magyar irodalmak mellett szoros kapcsolatban állt a délszláv kultúrával, s ezen keresztül a korabeli világirodalmi folyamatokkal. Ez a mozzanat lényegesen megkülönböztette az addigi vajdasági magyar, de a magyarországi, a felvidéki és az erdélyi irodalmaktól is. Persze, nem abban az értelemben, hogy a másik kultúrával való érintkezése egyedülálló az említettekhez képest. Ezzel kapcsolatban a kiváló, első Symposium-generációval indult költő, Tolnai mestere, Koncz István a következőképpen fogalmaz: „A magyar és a szerb kultúra egymásra hatása tény, abból következik, hogy a két nép egymás mellett él. De ez nem specifikus. Ilyen jelenségek kimutathatóak még olyan korokban és körülmények között is, amelyeknek gyökerei nem az egymás mellett élés tényére mennek vissza. A század eleji vagy a két világháború közti kor magyar kultúrája mennyit merített a francia kultúrából? Talán itt-ott franciásabbak voltak a franciáknál!”¹²

Ha nem is egyedülálló ez a jelenség a symposionista, illetve a vajdasági magyar irodalomban, mégsem hanyagolható el értelmezésekor, valamilyen módon hozzájárult a szegényes magyarországi recepció-történetéhez is. Végel László ezt a kisebbségi irodalom különleges helyzetével, a derridai értelemben vett anyanyelvi idegenséggel hozza összefüggésbe, és gondolja tovább: „Az anyanyelv tehát egy másik nyelvi közegben idegenként reflektál önmagára, másféle jelentéstartalmakat hordoz, mint a nem idegen nyelvi környezetben. Vagyis a kisebbségi író nyelve szükségszerűen hordozza magában a másságot és az idegenséget.”¹³ Eszerint nem az esztétikai szempontok határozzák meg egy irodalom identitását, mibenlétét, hanem a nyelv használatának módozatai, az abban megnyilvánuló reflexió lehetőségei, amelyek aztán kihatnak az esztétikára is.

Ez a szemlélet különbözik Németh Zoltán szlovákiai magyar irodalmat, és úgy tűnik, a kisebbségi irodalmat negligáló felfogásától: „[...] mindenféle kisebbségi géniusz (Győry Dezső) vagy kisebbségi messianizmus, a vox humana (Fábry Zoltán) és hídszerep ellenére inkább centrum felé irányuló mozgás észlelhető [...] hogy egy szövegről (a szerző életrajzi adatainak ismerete

¹² „...a magabiztosságot az Új Symposium generációja hozta magával...”. Szergejev Zsuzsanna interjúja Koncz Istvánnal. In: *Rózsaszín flastrom. Beszélgetések vajdasági írókkal*. JATE Szláv Filológiai Tanszék, Szeged, 1995, 54.

¹³ Végel László: *Gyökerek az idegenségben. Peremvidék – kisebbség – irodalom*. Forrás, 2003/11., 53.

nélkül) egyáltalán ne lehessen megállapítani, hogy szlovákiai magyar vagy magyarországi magyar szerző írta-e. A szlovákiai magyar irodalom egyre inkább a magyarországi kánon követőjének pozíciójába szorul.¹⁴ Összehasonlítva ezt a vajdasági s ezen belül a symposionista irodalommal, a különbség sokrétű, az egyik minden bizonyára abban is tetten érhető, hogy: „[...] a szlovákiai magyar irodalom, pontosabban annak egésze nem tudott kialakítani olyan viszonyt a cseh vagy a szlovák irodalommal, amelyre a multikulturalitás lenne jellemző”.¹⁵ S amennyiben tüzetesen megvizsgáljuk az erdélyi magyar irodalmat, ott is azt találjuk, hogy általában kevés a kapcsolata a román irodalommal¹⁶, számára is inkább a magyarországi irodalom az elsődleges, annak heterogenitásával együtt. Talán ez az integratív törekvés magyarázza azt is, hogy a magyarországi recepció többet foglalkozott – noha nem teljesen kielégítően, főleg nem a diktatúra időszakában – ezekkel az irodalmakkal, mint a Vajdaságban születettekkel. Végel László az egyik, a nyolcvanas évek végén adott interjújában azt állítja, Radnóti Sándor bevallotta, hogy: „a jugoszláviai magyar írók műveit olvasva mindig az az érzése, hogy azoknak egyik kódrendszerét nem tudja megfejteni”.¹⁷ Am ez az „egyik” kódrendszer nem pusztán a délszláv irodalmi hagyomány jelenlétéből származtatható, hanem a másik többségi, magyarországi esztétikai paradigmákhoz való viszonyulásból is. Éppen ez a különbség adja meg a kisebbségi irodalom létjogosultságát: „A kisebbségi kritika, akárcsak a kisebbségi poétikák, magában foglalja az oppozíciót az ok hegemónikus uralmának minden regiszterében.”¹⁸ Ugyanakkor a kisebbségi irodalmak, s így a vajdasági magyar irodalom befogadásának nehézségei nem pusztán a kisebbségi nyelvi dimenzió összetettségéből fakadtak, hanem abból is, hogy az akkor hivatalos magyar kultúrpolitika nem irodalmi, hanem politikai szempontok miatt nem foglalkozott, később meg éppen politikai indíttatásból törődött ezekkel az irodalmakkal. Mára ez a helyzet változott, ezt bizonyítják a nemrég Tolnainak, Végelnek és Domonkosnak odaítélt különféle díjak. Ehhez a változáshoz sajnos hozzájárultak a legutóbbi balkáni vérengzések is, mivel a hatásokra sok délvidéki író áttelepült Magyarországra. Érdekes azonban, hogy irodalmi munkáik – a magyarországi mellett – továbbra is abból az elhagyott világból merítenek (lásd pl. Balázs Attila, Fenyvesi Ottó, Hász Róbert, Bozsik Péter vagy újab-

¹⁴ Németh: i. m. 11.

¹⁵ Németh: i. m. 22.

¹⁶ Jóllehet többen fordítanak román irodalmi műveket. Ugyanakkor az Erdélyben íródó magyar irodalom ettől még nem kötődik szorosan a román irodalmi esztétikai paradigmákhoz.

¹⁷ *A homogenitás eszményének agóniája*. Kondász Katalin interjúja Végel Lászlóval. In: *Rózsaszín flastrom*: i. m. 103.

¹⁸ „Minority criticism, like minority poetics, involves opposition across all the registers of hegemonic regimes of reason.” Leitch: i. m. 94.

ban Kollár Árpád munkáit). Mindezek ellenére mégsem mondhatjuk, hogy a magyarországi recepció figyelme intézményes szinten működik, még mindig az esetlegesség jellemző rá, akkor is, ha a mai helyzet jobb, kedvezőbb, mint a diktatúra idején. Ám ahhoz, hogy ez a helyzet tovább mozduljon, meg kéne oldani a könyvek szabad áramlását az országok között. Mert egyelőre csak a budapesti Írók Boltjában, illetve a budapesti könyvhéten vagy könyvfesztiválon találkozhatunk elvétve a Vajdaságban írt magyar irodalmi művekkel. És szemlátomást ez nem elég. Mind a kritikusok, mind a menedzserek részéről nagyobb erőfeszítésekre van szükség.

Heterogén, az erogén

Visszatérve a kisebbségi, határon túli irodalom helyzetére, nem értek egyet azzal, hogy feltétlenül integrálni kell azt a jelenlegi, divatos magyarországi esztétikai paradigmákba. A hasonlóság nem megkérdőjelezhetetlen esztétikai erény, ahogyan nem is rossz stratégia. Inkább a magyarországi könyvpiacba kéne bekapcsolni a határon túli magyar irodalmat, elérhetővé tenni a magyarországi olvasó számára, hogy az is olvassa, értékelje. Nem biztos, hogy a Roland Barthes-i értelemben vett erotikus magyarországi olvasó fennakad a számára idegen kódokon.

Németh Zoltánnal szemben úgy vélem, minden integratív törekvés ellenére a kisebbségi helyzetben (is) működő irodalmaknak mégis van egy mássága. Egy olyan mássága, amit nem kéne szégyellni, letagadni, szőnyeg alá söpörni. Ezt a másságot Deleuze és Guattari az anyanyelv re- és deterritorizációjával magyarázzák. Végel a párhuzamos világok szimultaneitásával: „Valójában a kognitív helyzet szüli a kisebbségi irodalmak másságát saját nemzeti irodalmakon belül is. Nem a téma, miként sokan hiszik, sem az, hogy hol született, hanem az teszi a kisebbségi írók kisebbségi íróvá, hogy a nyelv, amellyel megteremti műveit, más nyelvek mindennapi reflexeiben, feszültségében él, hogy a peremen lévő nyelv tudja, hogy a dolgoknak mindig van egy másik párhuzamos neve. Ezt a másságot nem lehet »integrálni«, mert akkor elveszik.”¹⁹ Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezek az ún. kisebbségi irodalmak egyszerre részei, sajátjai és idegenjei az anyanyelvű kultúrának. E „kentaurok” tapasztalat miatt ez nem „tisztá” nemzeti irodalom, így a kisebbségi fogalom nem esszenciális, mivel kulturális és poétikai különbség(ek), ellentétpárok, a mozgékony identitás feszültsége jellemzi: „[...] az ellentét a kulturális különbség alapegysége, és a kritika érdekeltége vagy az ellentétek identitásképzése munkájának vizsgálatában rejlik, vagy a

¹⁹ Végel: i. m. 54.

másság megszólaltatásában, ami csendre és kimondhatatlanságra van utalva, avagy hangot adni a reprezentációból általában kiszorított nézőpontoknak és identitásoknak.”²⁰ Ugyanakkor fontos aláhúzni, hogy a kisebbségi irodalom fogalma nem homogén irodalmat, identitást jelent. Épp ellenkezőleg: a fent taglalt különbség nyomán heterogén, polifon hangzásra, a Másikhoz való viszony folytonos újraírására utal, ami kihat a kánon működésére, és más megvilágításba helyez(het)i az eddig meggyökeresedett centrum-periféria megosztást is. Innen nézve a kisebbségi irodalmaknak megvan az a lehetősége, hogy újradefiniálják a centralisztikus elven működő kanonizációs folyamatokat.²¹ A bennük rejtőző vagy nyíltan kifejeződő másság ellenére egyenrangú jelenségei az anyaországi irodalmi munkákkal. Ahogyan működésük hozzájárul a több szempontú kánonmozgás (ki)alakításához, működtetéséhez, úgy esztétikájuk is polifón: egyszerre több irodalomhoz, szövegkörnyezethez kötődnek, nemcsak a magyarországihoz. Faragó Kornélia a következőt tartja kívánatosnak a kisebbségi léthelyzetben írók kritika számára: „Mindenesetre az olvasás nem szűkíthető regionálissá, de semmiképpen sem mellőzhető a regionális perspektíva, a regionális olvashatóság felmutatása. A kritikának ebbe a hagyományba, de a szélesebbe is bele kell olvasnia az adott irodalmi művet.”²² Németh meglátásai alapján úgy tűnik, a fiatal szlovákiai irodalomban azonban a regionális sajátosság tagadása és a középpont felé irányuló mozgás a meghatározó. Ez önmagában se nem jó, se nem rossz. Azonban pozitívuma mindenféleképp abban áll, hogy ez az irodalmi hozzáállás az esztétikai problémákat, kérdéseket helyezi előtérbe, nem a kisebbségi irodalomra Deleuze és Guattari által is jellemzőnek tekintett politikumot. Ám, amennyiben olyan irodalommal találkozunk, mint amilyen a symposionistáké, akkor nem marasztalhatjuk el őket csupán azért, mert nem illeszkednek, nem alkalmazkodnak feltétel nélkül az anyaország kanonikus áramlataihoz. Miután egyszerre több szellemi központ (Budapest, Belgrád, Zágráb, Ljubljana, Szarajevó stb.) hagyományához kapcsolódtak/kapcsolódnak, nem lehet őket pusztán a magyarországi kritikai kódok alapján elemezni. Bár az *Új Symposion* az ex-jugoszláviai szocialista „testvériség-egység” helyzetében született, ami különbözik pl. a kanadai, amerikai vagy svájci multikulturális, illetve interkulturális helyzettől, a folyóiratban megjelenő

²⁰ „[...] the opposition is seen as a basic unit of cultural difference, and the critic’s interest lies either in the analysis of the way that opposition works to produce identity, or in the voicing of otherness that is consigned to silence and ineffability, that is to say, actually giving voice to unrepresented point of view and identities normally excluded from representation.” In: Mark Currie: *Difference*. Routledge, London and New York, 2004, 87.

²¹ Vö. Leitch: i. m. 102.

²² Faragó Kornélia: *A kritika helyzettudata*. In: F. K.: *Kultúrák és narratívák*. Forum, Újvidék, 2005, 172.

műveken mégis észrevehetjük a „multikulturalizmus esztétikájá”-nak (Szigeti L. László) a jegyeit: „Feltűnő utalásokat tartalmaz a másik kultúrára, annak jelenlétét nyelvi- és/vagy stílusbeli eszközzel biztosítja.”²³ Ugyanakkor a symposionista műveket nem sorolhatjuk be teljesen ebbe a kategóriába sem, amennyiben azt a Szigeti meghatározása alapján sematizáljuk: „Általában egy bizonyos írástechnikai konzervativizmus jellemzi a multikulturalista szöveget. Nem igazán kísérletező talaja ez az irányzat a narratív technikáknak, ami egyébként érthető, hiszen azon túl, hogy lételeme a többkultúrát, a szöveg igen gyakran egy meghatározott üzenetközvetítési szándékot is hordoz, amit csak akkor képes optimálisan végrehajtani, ha jól követhető, mondjuk úgy »szokványos« narratív sémát alkalmaz.”²⁴ Vessük ezt össze pl. Domonkos István, Tolnai Ottó, Brasnyó István, Balázs Attila, vagy akár a symposionista beszédmodokat továbbbíró Virág Gábor (Aaron Blumm), Jódal Kálmán, Lovas Ildikó stb. kísérleti, több kulturális beszédmodot alkalmazó prózájával, látni fogjuk, hogy a „meghatározott üzenetközvetítési szándék” feltételezése itt mindenféleképpen megbukik. Többek között ezért is vitatható az az állítás, hogy a multikulturális társadalmi helyzet egyben esztétikai is. Talán szerencsésebb az a megfogalmazás, hogy a multikulturális helyzet befolyásolhatja vagy inspirálhatja a művek esztétikai megformáltságát. Hiszen a symposionisták esetében ez folyamatos mozgást okozott az esztétikai és a műfaji paradigmákban, mivel az öröklött, anyanyelvi irodalom a Másik, az Idegen kultúra és irodalom talaján is megjelent, átalakult. Ebből kifolyólag ez a léthelyzet egy lezárhatatlan fordítás pozíciójába szorult. Mert ahogyan egy nyelvet lehetetlen tökéletesen egy másikra fordítani, az eredmény mindig az eredeti és az új közötti feszültségben ölt testet, úgy a symposionista poétika is a különböző kultúrák metszetéből, fordításából hozta létre a sajátját. Ez az összetettség a sympósok esetében műfaji értelemben is tetten érhető, gondoljunk csak az általuk írt kísérleti regényekre (pl. Végel *Egy makró emlékirataijára*, Tolnai *Rovarházára*, Domonkos *A kitömött madárjára*), amelyeket később a recepció „posztmodern kezdeményezésnek”²⁵ fog fel. Ez a fordítás valójában (át)ültetés, csakhogy itt a mag más táptalajban csírázik, emiatt másmilyen növény születik belőle mint az elsődleges, honi környezetben. Ez a folyamat termékenységként is megélhető: „A saját közegtől való eltávolodás azonban a termékenység záloga is lehet, mert a saját és az idegen közötti

²³ Szigeti L. László: *A multikulturalizmus esztétikája*. Helikon, 2002/4., 415.

²⁴ Szigeti: i. m. 415.

²⁵ Bányai János: *1965: A (poszt)modern(?) fordulat éve*. In: B. J.: *Hagyománytörés*. Forum, Újvidék, 1998, 94. (Erről lásd még: Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*. Kalligram, Pozsony, 1994, 61.; Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum, Bp., 1993, 152.; Csányi Erzsébet: *Titkosírás*. In: Cs. E.: *Világirodalmi kontúr*. Forum–Iskolakultúra, Újvidék–Pécs, 2000, 101.)

mozgás a sajátához való önviszonyulás módosítását, a másként történő önértést, az önazonosság értelmezési dinamikáját sarkallja.”²⁶ E módon válhat a fordítás lételméleti metaforává: „A nyelv szétszóródása kecsgetet itt egy másik értelem, más hangok, más történelmek disszeminációjának ígéretével.”²⁷ Ezért beszélhet Végel az anyanyelvre történő fordításról: „Derrida nyomán, aki – hasonló tapasztalatok súlya alatt francia-francia fordításról beszél, úgy szükség lenne magyar-magyar fordításról is szólni a magyar irodalmon belül.”²⁸ Mindez azonban csak akkor jelent csonka irodalmat, ha nem fogadjuk el az irodalom és a kultúra plurális szemléletét.

Ezért vélem úgy, hogy a némethi felfogás paradox módon a homogenitás felé kacsingat, a modernség utópisztikus irányába kanyarodik vissza, amikor a magyarországi, általa sem egységesnek tekintett esztétikai paradigmákból követendő mintákat kovácsol. Ezt a megállapítását mindenféleképp csak az általa kiválogatott fiatal, Szlovákiában író magyar irodalomra vélem elfogadhatónak, egy tendencia leírásaként, abban az esetben viszont, amikor normatívvá válik – szűkítőnek érzem.

Ezzel szemben a symposionista és fent említett végeli magatartás egyik kezdeményezője a magyar irodalom pluralista, európai tudatú²⁹ szemléletének, az Itamar Even-Zohar-i értelemben vett többrendszerű kánonmozgásnak, miszerint: „a többrendszerűség elmélete elveti az értékítéletet, amennyiben az a vizsgálat tárgya *a priori* kiválasztásának kritériuma. Különösen hangsúlyoznunk kell ezt az irodalomtudomány kapcsán, ahol még mindig összekuszálódik a kritika és a kutatás. Ha elfogadjuk a többrendszerűség hipotézisét, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az irodalmi többrendszerűség történeti vizsgálata nem szorítkozhat az úgynevezett »remekművekre«, még akkor sem, ha néhányan úgy tartják, elsősorban a művek vizsgálata képezi az irodalomtudomány *értelmét*.”³⁰ Ha ez másként volna, akkor a némethi felfogás nyomán a magyarországi irodalomnak el kéne fojtania a tarkabarka másságát, és követnie kellene a németországi vagy az angol, esetleg az amerikai irodalmak esztétikai teljesítményeit. Pedig a magyar irodalomnak is vannak erogén zónái, nem is kevés. Miért ne hoznánk izgalomba őket?

²⁶ Losoncz Alpár: *Európa-dimenziók*. Forum, Újvidék, 2002, 183.

²⁷ Ian Chambers: *Kivándorlás, kultúra, identitás*. Ford.: Marno Dávid. Helikon, 2002/4., 470.

²⁸ Végel: i. m. 54.

²⁹ Az egyszerre több szellemi központhoz és irodalomhoz való tartozás és a Másik általi lezárhatatlan önmeghatározás értelmében. (Vö. Végel: i. m. 56.)

³⁰ Itamar Even-Zohar: *A többrendszerűség elmélete*. Ford.: Ambrus Judit. Helikon, 1995/4., 437.